

yrityksessään esittää arvoteorian perusteita ja markkinaprosessien suhteita. Arvolain ja sosialismin dilemma tiivistyi siihen, että kun arvolaki oli olemassa myös sosialismissa, se tarkoitti joko erilaisen omistumuotojen, vaihdannan ja markkinoiden olemassaoloa tai se oli perusta hintojen laskeumiselle, joka taas merkitsi keskussuunnittelun rationalisointia. Eikä kumpikaan näistä kannoista ollut yhteneväinen virallisen marxismi-leninismin kannalta – varsinkin kun kummassakin kannassa oli oletus markkinoiden olemassaolosta. Ja jos näin olisi, ei sosialismilla olisi mitään erityistä virkaa. Tämä teoreettinen paini arvoteorian ja sosialismin suhteesta johti melkoiisiin loogisiin venymisiin, joista Sutelan mielestä mielenkiintoisin oli kanta, jonka mukaan sosialismissa taloudelliset lainmukaisuudet olivat objektiivisesti, siis tietoisuudesta riippumatta olemassa, vaikka ne toteutuisivatkin tietoisemmän toiminnan kautta. Samaa painin vaikeutta kuvaa se, että oppikirja marxilais-leniniläisen poliittisesta taloustieteestä syntyi vasta liki kahden vuosikymmenen väynnön tuloksena (1936-1954). Koko opin keskeinen heikkous on Sutelan mielestä se, ettei siinä ole menetelmää tosien ja epätosien lauseiden erottamiseen. Stalinin suhtautuminen kysymykseen arvolaista sosialismissa on kuvaava: yhtäältä hän piti kiinni siitä, että arvolaki toimii myös sosialismissa, koska hinnoilla oli oltava arvoperusta ja osa hinnoista määräytyi vapaasti myös sosialismissa. Mutta, toisin kuin kapitalismissa, missä arvolaki toimi luonnonvoimaisesti, sosialismissa se toimii tietoisemmän toiminnan ohjauksessa. Loppuvaiheessa hän Sutelan mukaan näki olevan kahdenlaista arvolakia, toinen markkinoilla ja toinen valtio-sektorin sisällä. Yksi ilmentymä marxismin muuntumisesta Stalinin kauden dogmaattiseksi

marxismi-leninismiksi oli se prosessi, jota Pertti Honkanen kuvaa artikkelissaan ”David Rjazanov ja ensimmäinen MEGA”. Rjazanov oli Venäjälle 1921 perustetun Marx-Engles -instituutin johtaja, joka näki tehtäväkseen Marxin kirjallisen perinnön vaalimisen ja julkaisemisen. Tämän piti tapahtuman ns. MEGA (Marx-Engels-Gesamtausgaben) -projektin puitteissa, jossa julkaistavia niteitä oli suunnitelman mukaan 40:stä 85:een. Niistä julkaistiin kuitenkin vain 12, joista puolet Rjazanovin johdolla. Projekti kaatui Stalinin valtaannousuun ja sitä seuranneeseen puhdistusaaltoon. Rjazanov puhdistettiin ja myöhemmin teloitettiin menševikkisympatioista, puoluepetturuudesta ja marxismin hengen vastaisuudesta syytettynä. Sen jälkeen Marxin kirjoituksiin liitettiin ”oikeaoppiset” kommentaarit ja painotettiin Marxin myöhäistuotannon merkitystä. Rjazanovin syntejä oli Honkasen mukaan Leninin ansioiden liiallisen korostamisen kritisointi, Stalin-kultin vastustaminen ja pakkokollektivisointimenetelmi-

en kritisointi. Propagandistinen hallinnon legitimaatiotavoite syrjäytti tieteelliset intressit MEGA-projektissa.

Marx ja Venäjä -teos on hyödyllinen kaikille Venäjä-tutkijoille, jotka analysoivat Venäjän ja Neuvostoliiton kehitystä ohi yksinkertaistettujen totalitarismitai ylihistoriallisten autoritäärisyyssusko -tulkintojen. Kirjan artikkelit ovat hiukan epätasaisia keskenään: joistakin artikkeleista myös asiaan perehtymätön lukija selviää suuremmitta vaikeuksitta, kun taas erityisesti Marxin filosofiaan ja taloustieteen kritiikkiin liittyvät artikkelit vaativat vähintäänkin peruskurssin läpäisemistä. Sutelaa seurailleen voi todeta ”On tietysti enemmän kuin todennäköistä, etten koskaan ymmärtänyt mistä Marxin arvolaissa (tai tieteellisessä kommunismissa tai valtioneorian muotogeneettisessä johtamisessa (J.N)) on kysymys.” Mutta tutustumalla Marx ja Venäjä -teokseen se on kenties helpompaa.

Jouko Nikula

Totalitarismiteorian päivitysyritys

Kimmo Elo: Die Systemkrise eines totalitären Herrschafts-systems und ihre Folgen. Eine aktualisierte Totalitarismustheorie am Beispiel der Systemkrise in der DDR 1953. Diktatur und Widerstand Band 10 herausgegeben von Prof. dr. Manfred Wilke. Münster: LIT, 2005.

Kimmo Elon väitöskirjan tavoitteena on ollut analysoida DDR:n poliittista kehitystä vuosina 1952-1953 ajankohdastetun totalitarismiteorian avulla. Eloa tuntuu ärsyttävän Suomen Akatemiaa myöten painotettu tieteidenvälisyys, joka Elon esipuheen mukaan kertoo yhteiskuntatieteiden kriisistä. Toisena Elon arvostelun

kohteena – syystäkin – on runsas transitiotutkimus, jossa kohteet, hieman karrikoiden, luokitellaan demokratioiksi ja ei-demokratioiksi. Jälkimmäiset ovat sitten illegitiimejä, hajaannuksen ja taloudellisen jälkeenjääneisyyden tuotteita. Miksi sitten Kiina ei kaatunutkaan vaan päinvastoin vahvistuu koko ajan? Olemassa on myös sellainenkin erikoinisuus kuin Fidel Castron johtama Kuuba.

Elon suurena taustakysymyksenä on, mitä 21. vuosisadan politiikan teoria voisi tarjota tilalle. Elon mukaan nykyisin puuttuu teoria, jolla voitaisiin tarkastella epälineaarisia yllättäviäkin muutoksia. Tutkijan oma

vastaus on 1950-luvulla esitetyn totalitarismiteorian elvyttäminen. Tarkoituksena on paitsi selvittää totalitarismin käsitettä myös selvittää poliittisten järjestelmien kolmijakoa demokratia-autokratia-totalitarismi.

Vuonna 1956 Carl J. Friedrich julkaisi oppilaansa Zbigniew Brzezinskiin kanssa systemaattisen totalitarismiteoriaansa mallin teoksessa *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. Toinen aikalainen oli Hannah Arendt, jonka *The Origins of Totalitarianism* ilmestyi vuonna 1951. Molemmat olivat emigroituneet Saksasta Yhdysvaltoihin ja Friedrich tarkentanut tuloksiaan 1960-luvulla. Teorian totalitarismi koostuu kuudesta tekijästä: ideologiasta, yhden puolueen vallasta, terroria hyväkseen käytävästä poliisista, tiedonvälityksen monopolista, asemonopolista sekä keskusjohtoisesta taloudesta. Kaikki totalitarismit olivat ”*basically alike*” mutta eivät kuitenkaan ”*not wholly alike*”.

Sittemmin Friedrichin vastustajat ovat pitäneet teoriaa vanhanaikaisena ja yrittäneet korvata sitä modernisaatiolla, eliitti- ja joukkoteorioilla ja jälkikorporatismilla. Pääargumenttina on ollut teorian liiallinen staattisuus. Miten selittää esimerkiksi Neuvostoliitto Stalinin tai Kiina Maon jälkeen? Miksi teoria ei pystynyt selittämään Itä-Euroopan murrosta 1989-1991?

Toinen lähtökohta on käsittää teoria antiteesiksi eli puutteistaan huolimatta kilpailijoitaan paremmin toimineeksi. Elo liittyy itse tähän kriittiseen perinteeseen: totalitarismikonseptiä tarvitaan yhtä lailla kuin demokratiakaan, demokratian haastajien tunteminen lisää tietoa myös demokratiasta. Myöskään Neuvostoliiton romahtaminen ei ole käytännössä lopettanut diktatuurisia ilmiöitä ja valtarakenteita. Kommunismi ja fasismi ovat saman ilmiön eli totalitarismin ilmentymiä, mutta

sellaisiksi sopivat myös esimerkiksi Saddamin Irak tai Pohjois-Korea. Järjestelmää muuttaneista maista ei kuitenkaan vuoden 1990 jälkeen oikein voi puhua post-totalitaristisina, vaan varhaisempi post-stalinismi oli myös post-totalitarismia.

Poliittiset järjestelmät kirjassa jaetaan kolmeen eli demokratiaan, autokratiaan ja totalitarismiin. Autokratiat ovat diktatuureja, jonka tietyt poliittisen toiminnan ydinalueet ovat kontrollin piirissä, ja josta monet sosiaaliset toiminnot kuten esimerkiksi kirkko ja armeija ovat riippuvaisia. Autokratia on rajoitetulla poliittisella pluralismilla varustettu yhteiskunta, jossa ei ole johtavaa ideologiaa eikä poliittista mobilisaatiota.

Totalitarismi on autokratian äärimuoto, jossa on oma rakenteensa ja dynamiikkansa. Sitä tarkastellessaan Elo esittää yhteensä 12 apuhypoteesiä. Totalitaarinen struktuuri perustuu toisistaan riippuviin järjestelmä-, toimija ja valtarakenteisiin. Struktuurilla on myös kova ytimensä ja suojavyöhyke; ytimellä omat elementtinsä kuten ideologia ja johtajuus. Poliittiseen järjestelmään kuuluu myös normatiivinen valtajärjestelmä ja ei-normatiivinen yhteiskunta ja keskus-periferia -asetelma.

Ehkä hieman yllättäen teoriapitoisessa työssä päädytään tutkimaan myös Popperia, Lakatosia ja Sartoria, kun tarkastellaan teorian falsifiointia ja teoriaa ideaalina. Päähypoteesi on, että totalitarismi on autokratiaan perustuva poliittinen järjestelmä, joka erottuu autokratiasta joukolla toisistaan riippuvia elementtejä, joista osalla voi olla merkittävä rooli itse järjestelmää ylläpitävästä identiteetissä. Totalitarismin dynamiikka on kaksijakoinen. Ensinnäkin, se voi rapauttaa itse järjestelmää johtamalla sen kriisiin tai kokonaiseen järjestelmänmuutokseen. Toisaalta rapautumisella on myös vaikutuksensa

toimijarakenteeseen ja itse valtarakenteeseen ja vallankäyttöön.

Työn empiirisessä osassa tarkastellaan DDR:n järjestelmän kriisiä 1953 ja sitä edeltävää historiaa. Miten totalitaarinen järjestelmä rakennettiin, miksi kehitys johti kriisiin ja miten sen seuraukset ymmärrettiin? Tarkastelu aloitetaan SED:n toisesta puoluekokouksesta vuonna 1952 ja sen vaikutuksista. Kokouksessa otettiin käyttöön sellaiset menetelmät kuten puolueen erehtymättömyys, terrori ja puhdistukset. Kun Stalin kuitenkin kuoli maaliskuussa 1953, DDR:n johdon valtasi hämmennys. Heikosta taloustilanteesta syytettynä se omaksui uuden kurssin 9.6. Varsinainen työläisnousu alkoi 16.6. Stalinallelta, jossa työläiset lähtivät marssimaan työnormien korotuksia vastaan. Itä-Berliinin protesti levisi kestääkseen seuraavan päivän, kunnes se lamaannutettiin poikkeustilalla ja ulkonaliikkumiskielillä.

Kirjan tutkimusasetelma ei kuitenkaan käy täysin selväksi. Yhtäältä Elo hakee teoriaa tieteidenvälisyyden tilalle, ja sellaisen hän todella tarjoakin. Toisena pääkohteena on kuitenkin poliittisen järjestelmän rakenne ja toiminta. Kolmas keskeinen teema on totalitaarinen politiikka. Lukijalle jääkin epäselväksi, onko päähuomio teoriassa vai DDR:ssä. Kirjan perusteella on pakko kallistua ensin mainitun kannalle, sillä lopulta empiirinen osuus kattaa vain noin nelisenkymmentä sivua. Vertailua muihin kommunistien hallitsemiin maihin olisi myös voitu tehdä enemmän.

Lukukokemuksena saksaksi kirjoitettu ja hienosti myös Saksassa julkaistu väitös on melkoista teorian vyörytystä. Lopputulos teorian yhteensä 12 apuhypoteesistä kaavioineen ja toistoineen jättää hieman totaalisen vaikutelman ja pienen epäilyksen ”verkon paikkailusta”. Silti Kimmo Elo on tehnyt kunnianhimoisen yrityksen

ja siirtynyt tieteiden välisestä "puurosta" suuren teorian aluelle. Väitöskirja on tervetullut omaperäinen lisä demokrati-

sointi- ja transitiotutkimuksen kansoittamaan akateemiseen maailmaan.

Heino Nyssönen

Rockrunoilija on Venäjällä enemmän kuin runoilija

Akvarium: Bespetšnyi ruskii brodjaga. Afanasi Niktin Boogie ; Šumelka ; O smysle vsego suštšego ; Duhovnyje ljudi ; Mama, ja ne mogu bolše pit ; Voulez Vous Coucher Avec Moi ; Stakany ; Bespetšnyi ruskii brodjaga ; Golova Alfredo Garcii ; Den v dome doždja ; Tkatšiha ; Gimn Anahoretu ; Delo za mnoi ; Skorbets ; Dostojevski ; Neizvestnyje fakty iz biografii Elvise Presley ; Interljudija ; Terapevt. 2006. Sojuz.

Jevgeni Jevtušenko huusi aikanaan vaieten kuolemattoman fraasinsa "runoilija on Venäjällä enemmän kuin runoilija". Kukaan itseään kunnioittava runoilija tuskin haluaa moista väitettä enää allekirjoittaa, päinvastoin venäläinen runoilija on taistellut viime vuosikymmenet saadakseen olla vain runoilija. Siinä on kyllin venäläiselle runoilijalle, joka ei havittele kabinetteihin tai hamua moraalisen esikuvan viittaa ylleen.

Mutta rockrunoilijoita moiset rajoitteet eivät koske. Juri Ševtšuk – DDT-yhtyeen johtaja, maailmanparantaja ja oikeakätisen maskuliinisen rockin keulakuva – ärjyy pop-tähdille (venäjän kielen sana *popsá* on Ševtšukin tuntemista kirosanoista karmivin), syyttää näitä plagiaateista ja varjelee rockimagoaan mustasukkaisesti. Akvariumin solisti Boris Grebenštšikov, neuvostorockin ensimmäisen sukupolven mammutti, vastailee lehdistötöiläisyyksissä kännykkäänsä hymyillen kärsimättömille lehtimiehille

– "Anteeksi hetkinen, se on Putin". Samaan aikaan BG:n tekstit päätyvät pietarilaisen nykyruvouden antologioihin ja näyttävät – kuten rocktekstin pitääkin – tahoilta paperilla.

Grebenštšikovin ura lähti lentoon olympiavuonna 1980 Tbilisissä järjestetystä Keväiset rytmit -festivaalista, jota on myös neuvosto-woodstockiksi luonnehdittu. BG hakkasi lavalla lainakitaraa selällään maaten, kun sellisti Gakkel kiipesi hänen päälleen soittamaan sooloa. Neuvostopunk oli syntynyt tai ainakin tullut näkyville. Lenin-gradiin palattuaan BG sai kuulla menettäneensä työnsä yliopistolla ja Komsomol-jäsenyytensä.

Mutta toimeettomaksi BG ei jäänyt. Vain vuoden kuluttua hän oli perustamassa Komsomolin kanssa yhdessä Leningradin legendaarista rock-klubia Rubinštein-kadulle, josta tuli Neuvostoliiton ensimmäinen laatuaan. Rock-klubi toimi kasvu-alustana neuvostorockin tärkeille yhtyeille, kuten Kino, DDT, Alisa tai Pop-mehaniikka. BG oli varta vasten vaikuttamassa siihen, kuka Neuvostoliitossa sai soittaa rockia julkisesti.

Kolme vuotta sitten Pietari täytti 300, mutta juhla kalpeni, kun BG täytti samana vuonna 50. Putin myönsi hänelle kunniamerkin "isänmaan hyväksi tehdyistä palveluksista". BG kiitti kunniansta ja pääsi Kreliin pitämään juhlakonsertin. *Pesni rybaka* -levyllään (Kalastajan lauluja, 2003) hän rinnasti itsensä apostoli Pietariin, ja *ZoomZoom-*

Zoom -levyllä (2005) lauloi Krem i karamel -laulusaan:

Ei uutisia, valtakunnassa kaikki hyvin.
Antakaa pohjoisen barbaareille vodkat sänkyyn,
Eikä kukaan siellä kaipaa muutosta.
Minut saa ylös vain creme & caramelle.

Tähän luotti myös Kreml, joka muistuttaa erehdyttävästi BG:n kaipaaman herkun venäjänkielistä kirjoitusasua (*krem i karamel*). Kun Kremlissä huolestuttiin Ukrainan levottomuuksien tarttuvan venäläisnuorisoon, rockfestivaaleja peruutettiin Moskovassa ja Pietarissa. Oranssin vallankumouksen aikana kuuluisat ukrainalaisbändit olivat esiintyneet ilmaiseksi opposition nimissä, joten presidentin apulaiskansliapäällikkö Vladislav Surkov päätti kutsua BG:n ja joukon venäläisen rockin kernaaksi Kreliin neuvotteluihin. BG antoi haastattelun, jossa hän sääli Surkovia tämän rasakaassa tehtävässä. Neuvottelujen seurauksena BG alkoi havitella uutta valtiojohtoista rock-klubia Venäjälle. Siellä esiintyvät yhtyeet olisivat edustavia, venäläisiä ja kaiketi sitten maltillisia, mitä mahdollisiin mullistuksiin tulee. Siis aitoa rock'n'rollia...

Tähän voisi kauniin tarinan päättää, Putinin kabinetti syleili venäläisen rockin kuoliaaksi. Siitä huolimatta akvaariossa kohisee taas: BG ja Akvarium ovat tehneet levyllisen musiikkia – *Bespetšnyi ruskii brodjaga* (Huoleton venäläinen kulkuri, 2006), jonka mainokset peittävät Moskovan ja Pietarin katuja. Levyllä on kaksi peruselementtiä – juopottelu ja kelttiläinen musiikki. Niissä on tietysti paljonkin yhteistä – irlantilainen musiikki ja skottiviski ovat maistuneet BG:lle jo pitkään: